

Професійна самоефективність як педагогічна проблема

Линенко Алла Францівна¹

Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського», Одеса, Україна
E-mail: aflinenko@gmail.com

У статті актуалізовано проблему підвищення якості підготовки майбутніх учителів заснованою на гуманістичній парадигмі, що потребує використання інноваційних підходів, розглянуто наукові концептуальні напрямки визначення сутності феномена «самоефективність» у контексті: психологічної науки (А. Бандура, Дж. Роттер, Дж. Мартінес-Понт, Д. Майерс, Г. Лефрансуа, М. Гайдар, О. Вовк та ін.) та педагогічної (В. Собкин, А. Фомиченко, Т. Кремешна та ін.), його вплив на підвищення якості професійної діяльності вчителя. Презентовано визначення феномена «самоефективність».

Обґрунтовано доцільність формування професійної самоефективності майбутніх учителів. Представлено визначення діяльній, комунікативній та особистісній самоефективності у професійній сфері. Розкрита сутність самосвідомості у розвитку особистості, дано визначення педагогічної самосвідомості, підкреслена ведуча роль у формуванні педагогічної самосвідомості особистості її компонентів (самоаналіз, самоідентифікація і самооцінка), педагогічна самосвідомість розуміється в якості рушійної сили, що впливає на формування педагогічної самоефективності, крім того розглядаються такі чинники педагогічної самосвідомості, як: самоконтроль, самокритика, самоудосконалення і самовиховання майбутніх учителів. Дається характеристика: компонентної структури професійної самоефективності майбутнього вчителя (рефлексивна, когнітивно-діяльній і особистісна складові). Рефлексивна включає усвідомленість майбутніми вчителями значущості власної самоефективності при вирішенні певних педагогічних завдань, самоаналізу і самооцінки рівня своєї компетентності. Когнітивно-діяльній складова – обізнаність в обраному фаху, наявність необхідних знань, умінь, навичок для здійснення успішній професійній діяльній. Особистісна складова – упевненість у своїх можливостях для здійснення продуктивній педагогічної діяльній у пізнавальній і міжособистісній сферах, організованість, здібність до саморегуляції, самопідкріплення. Представлено форми і методи формування досліджуваного конструкту: впровадження елективного курсу в межах педагогічної майстерні, його теоретичній (лекції) і практичній частин (дискусії, «круглий стіл», диспути, ігрові технології та вправи на розвиток самостійності, упевненості та ін.), самостійну роботу (ведення рефлексивного щоденника, вправи із релаксації, саморегуляції, самонавіювання тощо). Виявлено значення професійній самоефективності для досягнення продуктивності педагогічної діяльній і успішності просування майбутніх учителів до педагогічного ідеалу.

Ключові слова: самоефективність, професійна самоефективність, професійна діяльність учителя, педагогічна самосвідомість, майбутній учитель.

Вступ. Завдання реформування українського суспільства висуває на перший план питання якісній освіти. Чим далі Україна просувається на шляху політичних, економічних, соціальних перетворень, тим краще проявляється залежність успіхів у зазначених сферах від освітнього і культурного рівня населення. Тому постає проблема вдосконалення вищої педагогічної освіти, пошук інноваційних підходів для вирішення цього стратегічного завдання.

¹ доктор педагогічних наук, професор кафедри музично-інструментальній підготовки Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

Гуманістично спрямована парадигма вищої педагогічної освіти націлена на підготовку сучасного вчителя, який може адекватно себе оцінити в контексті сформованості своєї професійної компетентності, наявності необхідної сукупності індивідуальних особливостей, проводити самомоніторинг успішності/неуспішності своїх педагогічних дій, рівень якості вирішення педагогічних задач, здійснювати самоконтроль та самокорекцію для ефективності педагогічної діяльності. В зазначеному аспекті значна роль належить професійної самоефективності вчителя.

Виклад основного матеріалу. За довідковою літературою самоефективність особистості означає почуття самоповаги і своєї гідності, реальна компетентність вирішувати життєві проблеми, відповідати потребам середовища, сприйняття людиною своєї здатності успішно діяти в різних ситуаціях (Современный психологический словарь, 2007: 474–475). Як відомо, засновником введення в науковий обіг терміна «самоефективність» та подальшої розробки, дослідження феномена належить А. Бандурі. Психолог стверджував, що індивідуум – не пасивна істота, яка індиферентно реагує на зовнішні стимули, а така, що має інтерактивну поведінку, в якій особистісні, ситуаційні та поведінкові чинники взаємодіють між собою як взаємозалежні детермінанти (Bandura A., 1997).

На думку А. Бандури, самоефективність особистості це оцінка своєї ефективності, переконання про власні можливості в контексті організації і виконанні будь-яких дій для досягнення поставленої мети (Бандура, 2000: 3). Він справедливо вважав, що більш ефективно діє той, хто більш компетентний. Тому вчений структурував зазначений феномен на два компоненти: навички, які необхідні для досягнення успіху, так він розумів компетентність та самооцінку. А. Бандура виявив чинники, що впливають на самоефективність: персональна компетентність, реальний досвід, вербальне переконання і емоційний стан (Бандура, 2000: 3).

Послідовники вченого (Дж. Роттер, Дж. Мартінес-Понт, Д. Майерс та ін.) активно продовжували розробляти концепцію самоефективності. Психологи стверджували, що зазначений феномен є фундаментальною якістю особистості, яка активно впливає на продуктивність та результативність діяльності і поведінки. Разом з А. Бандурою вчені: Зиммерман, Дж. Мартінес-Понт та інші вважали, що оцінка самоефективності тісно пов'язана з цілями, які ставить перед собою особистість.

Зазначену позицію підтримує Г. Лефрансуа. Психолог зазначає, що судження про самоефективність впливають не тільки на вибір дій, місто дій, але й на зусилля особистості з подолання труднощів. Чим сильніша самооцінка ефективності, тим людина більше намагається досягнути поставленої мети (Лефрансуа, 2003: 323). Тому самоефективність розуміємо як важливий чинник, що визначає вибір особистістю продуктивних дій для успішного вирішення поставлених цілей, завдань.

М. Гайдар на основі концептуальних положень А. Бандури виокремлює такі компоненти самоефективності щодо професійної діяльності психолога: діяльнісну, комунікативну та особистісну самоефективності (Гайдар, 2008). Так, діяльнісна самоефективність у професійній сфері – це уявлення людини про те, що вона володіє необхідними знаннями, вміннями, навичками, професійними технологіями та її впевненість у тому, що вона зможе продуктивно використовувати їх у своїй діяльності. Комунікативна самоефективність – це володіння комунікативним потенціалом та досвідом, який дозволяє їй бути компетентною у професійному спілкуванні, у поєднанні із впевненістю, що вона зможе ефективно реалізувати їх у ситуаціях взаємодії з іншими людьми, використавши адекватно цим ситуаціям засоби спілкування. Особистісна самоефективність у професійній сфері психолога, на думку автора, – це поєднання уявлень людини про наявність у неї професійно важливих якостей та впевненості в тому, що в ситуаціях професійної діяльності їй удасться актуалізувати та кваліфіковано використати комплекс цих якостей, який забезпечує успішність виконання завдань, що стоять перед нею (Гайдар, 2008).

Представляють зацікавленість позиції українських учених відносно зазначеного феномена: О. Вовк, Т. Левченко, В. Романець, В. Татенко та ін. Так, О. Вовк вважає, що висока самоефективність у період навчання буде сприяти розкриттю творчих та інтелектуальних можливостей студента, формуванню його професійних та світоглядних якостей і сприятиме формуванню позитивної Я-концепції (Вовк, 2010).

На нашу думку, для кращого розуміння сутності феномена «самоефективність» має висновок, якого дійшли українські психологи, що кожен вчинок слід аналізувати не лише з погляду проблеми пізнання, а й мірою його активності, самоефективності, які в контексті саморозвитку психіки її суб'єктом є головними умовами розв'язання тих проблем, що постають у життєдіяльності індивіда (Вовк, 2010).

З погляду педагогічної науки, зазначену проблему вивчали: С. Грозан, В. Собкин, А. Фоміченко, Т. Кремешна та ін.

Так, В. Собкін і А. Фоміченко вважають, що в освітньому середовищі самоефективність визначається як віра вчителя у свою здатність організувати і виконувати свої дії, які необхідні для досягнення бажаних результатів. При чому використовувати будь-яким способом: здатності відбудовувати свою поведінку, непрямим досвідом, вербальним переконанням, фізіологічним і емоційним станом (Собкин, 2017).

Т. Кремешна досліджує проблему педагогічної самоефективності в становленні майбутніх учителів музики і визначає її як інтегративне утворення, яке виражається у впевненості педагога у власній професійній компетентності, здатності продуктивно здійснювати педагогічну діяльність, обираючи засоби педагогічного впливу, що забезпечують успішне досягнення поставлених цілей освітньо-виховного процесу (Собкин, 2010: 144).

Таким чином, згідно концептуальних позицій учених, рефлексивні процеси, самооцінка, самоідентифікація є важливими механізмами формування самоефективності особистості. Тому особлива увага у становленні зазначеного феномена приділяється самосвідомості. Як відомо, самосвідомість – це певна форма свідомості, що є відображенням дійсності, перетворенням об'єктивного в суб'єктивне, яке виникло як властивість мозку на засадах соціальної практики людини.

За українською педагогічною довідковою літературою, самосвідомість – це «усвідомлення індивідом себе як автора і творця власних дій, суб'єкта життєтворчості з неповторними фізичними і духовними якостями, потребами й здібностями, носія інтелекту, почуттів і волі, виразника національної, професійної і групової належності в системі суспільних відносин» (Енциклопедія освіти, 2008: 801).

Самосвідомість є необхідною умовою існування особистості. Сутність феномена полягає в емоційній оцінці довкілля і забезпечення цілеспрямованої діяльності. За своєю природою самосвідомість представляє собою попередньо уявну побудову розумно мотивованих дій і передбачення і управління певної поведінки. Свідомість - це знання про зовнішній світ людини, а самосвідомість – це знання про власний внутрішній світ. Тобто, якщо свідомість є суб'єктивною умовою орієнтації людині в оточуючому середовищі, то самосвідомість – орієнтація у собі самому. Крім пізнання себе, самосвідомість особистості передбачає також емоційно-ціннісне і діяльнісно-регулятивне ставлення до себе. Провідне місце у самосвідомості займає усвідомлення вимог соціуму до особистості, своїх соціальних обов'язків і сенсу життєдіяльності. Складниками самосвідомості є самоаналіз і самооцінка. Людина є самоцінною істотою, а адекватна самооцінка дає їй можливість критично поставитися до себе, сприяє постійному примірюванню своїх можливостей до вимог соціуму, особливостям професійної діяльності, обраного фаху й тощо. Тому цей феномен є важливим чинником самоконтролю, самокритики, рушійною силою самовдосконалення і самовиховання.

На нашу думку, педагогічна самосвідомість зорієнтована на відображення та перетворення суб'єктом педагогічної дійсності, а також передбачає цілісну самооцінку себе як учителя і свого місця у педагогічному процесі. Крім того, педагогічна самосвідомість є узагальнене, оцінне і цілеспрямоване відображення і конструктивно-творче перетворення педагогічної дійсності в попередньо уявній побудові педагогічних дій і прогнозуванні їх результатів, у розумному саморегулюванні, самокорекції і самоконтролюванні власної поведінки. Можна дійти висновку, що професійна самоефективність учителя залежить від якості сформованості педагогічної самосвідомості.

Професійну самоефективність майбутнього вчителя розуміємо як складне, динамічне утворення особистості, що засновано на розвиненій педагогічній самосвідомості, розумінні вимог соціуму і усвідомлення свого місця у педагогічній дійсності, сформованій компетентності, наявності адекватної самооцінки, спрямованих на успішність здійснення професійної діяльності.

У зв'язку з чим, в якості складників зазначеного конструкту вважаємо доцільним розглядати: рефлексивний, когнітивно-діяльнісний і особистісний.

Пояснимо свою позицію відносно компонентної структури професійної самоефективності. Рефлексивний компонент відображує усвідомленість майбутніми вчителями значущості власної самоефективності в різних педагогічних ситуаціях при вирішенні певних педагогічних завдань, самоаналізу і самооцінки рівня своєї компетентності. Когнітивно-діяльнісний компонент визначає обізнаність в обраному фаху, наявність необхідних знань, умінь, навичок для здійснення успішної професійної діяльності. Особистісний компонент представляє собою спектр якостей, які сприяють активному прояву професійної самоефективності вчителя. До них відносимо: упевненість у своїх можливостях для здійснення продуктивної педагогічної діяльності як у пізнавальній, так і міжособистісній сферах, організованість, здібність до саморегуляції чи самопідкріплення. За словами А. Бандури, саморегуляція показує, як поведінка людини мотивується та регулюється внутрішніми стандартами і самооцінними реакціями (Бандура, 2000).

В якості методичного ресурсу для формування зазначеного конструкту було використано: елективний курс «Основи формування професійної самоефективності у майбутніх учителів», що проводився в межах педагогічної майстерні, який включав лекції, практичні заняття (дискусії, «круглий стіл», диспути, ігрові технології та вправи на розвиток самостійності, упевненості тощо), самостійну роботу (ведення рефлексивного щоденника, вправи із релаксації, саморегуляції, самонавіювання тощо). Використання зазначених форм і методів сприяло позитивній динаміці формування професійної самоефективності майбутніх учителів.

Висновки. Підготовка висококваліфікованих, конкурентоздатних педагогічних кадрів у вищих закладах освіти пов'язана з формуванням у них професійної самоефективності, яка сприяє досягненню успіху та «акме» у педагогічної діяльності, упевненості в вирішенні педагогічних завдань різної складності, самоповаги до себе як до професіонала, що веде до професійної зрілості і набуття вищих професійних абсолютів.

Література

- Бандура А. Теория социального научения СПб.: Евразия, 2000. 320 с.
- Гайдар М. И. Развитие личностной самоэффективности студентов-психологов на этапе вузовского обучения: автореф. дис. на соискание учен. степени канд. психол. наук: спец. 19.00.07 «Педагогическая психология». Воронеж, 2008. 25 с.
- Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України, головний ред. В. Г. Кремень. К., Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
- Кремешна Т. І. Педагогічна самоефективність: шлях для успішного викладання: навч.-метод. посібник. Умань: Видавець «Сочінський», 2010. 168 с.
- Лефрансуа Г. Прикладная педагогическая психология. СПб.: ПРАЙМ-ЕВРОЗНАК, 2003. 416 с.
- Вовк О. М. Самоефективність: сутність, структура та особливості розвитку в студентському віці. *Вісник психології і соціальної педагогіки* Зб. наук. праць. Випуск 3. К., 2010. URL: www.psyh.kiev.ua. (дата звернення: 12.12.2018)
- Собкин В. С., Фомиченко А. С. Самоэффективность учителя и учебная деятельность учащихся (По материалам зарубежных публикаций). *Человек и образование*, 2017. № 4, с. 176–183.
- Современный психологический словарь / сост. и общ. ред. Б. Г. Мещеряков, В. П. Зинченко. М.: АСТ; СПб.: ПРАЙМ-ЕВРОЗНАК, 2007. 490 с.
- Bandura A. Self-efficacy: The exercise of control. New York: W. H. Freeman and Company. 1997.

Профессиональная самооффективность как педагогическая проблема

Линенко Алла Францевна²

Государственное учреждение «Южноукраинский национальный педагогический университет им. К. Д. Ушинского», Одеса, Украина

В статье актуализирована проблема повышения качества подготовки будущих учителей основанная на гуманистической парадигме, что требует использования инновационных подходов, рассмотрены научные концептуальные направления в определении сущности феномена «самооффективность» в контексте: психологической науки (А. Бандура, Дж. Роттер, Дж. Мартинес-Понт, Д. Майерс. Г. Лефрансуа, М. Гайдар, А. Вовк и др.) и педагогической (В. Собкин, А.Фомиченко, Т. Кремешная и др.), его влияние на повышение качества профессиональной деятельности учителя. Представлено определение феномена «самооффективность».

Обоснована целесообразность формирования профессиональной самооффективности будущих учителей. Представлены определения деятельностной, коммуникативной и личностной самооффективности в профессиональной сфере. Раскрыта сущность самосознания в развитии личности, дано определение педагогического самосознания, подчеркнута ведущая роль в формировании педагогического самосознания личности ее компонентов (самоанализ, самоидентификация и самооценка), педагогическое самосознание понимается в качестве движущей силы, которая влияет на формирование педагогической самооффективности, кроме того рассматриваются такие факторы педагогического самосознания, как: самоконтроль, самокритика, самосовершенствование и самовоспитание будущих учителей. Дается характеристика компонентной структуре профессиональной самооффективности будущего учителя (рефлексивная, когнитивно-деятельностная и личностная составляющие). Рефлексивная включает осознанность будущими учителями значимости собственной самооффективности при решении определенных педагогических задач, самоанализа и самооценки уровня своей компетентности. Когнитивно-деятельностная составляющая – осведомленность в избранной специальности, наличие необходимых знаний, умений, навыков для осуществления успешной профессиональной деятельности. Личностная составляющая – уверенность в своих возможностях для осуществления продуктивной педагогической деятельности в познавательной и межличностной сферах, организованность, способность к саморегуляции, самоподкреплению. Представлены формы и методы формирования исследуемого конструкта: использование элективного курса в границах педагогической мастерской, его теоретической (лекции) и практической частей (дискуссии, «круглый стол», диспуты, игровые технологии и упражнения на развитие самостоятельности, уверенности и др.), самостоятельную работу (ведение рефлексивного дневника, упражнения на релаксацию, саморегуляцию, самовнушение и т.д.). Выявлено значение профессиональной самооффективности для достижения продуктивности педагогической деятельности и успешности продвижения будущих учителей к педагогическому идеалу.

Ключевые слова: самооффективность, профессиональная самооффективность, профессиональная деятельность учителя, педагогическое самосознание, будущий учитель.

² доктор педагогических наук, профессор кафедры музыкально-инструментальной подготовки Государственного учреждения «Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского»

Professional self-efficiency as a pedagogical problem

*Linenko Alla*³

State Institution «South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky», Odesa, Ukraine

The article presents the problem of improving the quality of training future teachers based on the humanistic paradigm, which requires the use of innovative approaches; some scientific conceptual directions in determining the essence of the phenomenon «self-efficacy» in the context of: psychological (A. Bandura, J. Rotter, J. Martinez-Pont, D. Myers. G. Lefrançua, M. Gaidar, A. Vovk and others) and pedagogical sciences (V. Sobkin, A. Fomichenko, T. Kremeshnaya and others), its influence on the improvement of the quality of professional teaching activities are examined. The phenomenon «self-efficiency» is defined.

The expediency of the formation of the future teachers' professional self-efficiency is grounded. The definitions of the activity-centered, communication-oriented and personal self-efficacy in the professional sphere are presented. The essence of self-consciousness in the development of personality is revealed; the definition of pedagogical self-consciousness is given; the leading role in shaping the pedagogical self-consciousness of the personality, involving its components (self-analysis, self-identification and self-esteem), is emphasized; pedagogical self-awareness is understood as a driving force that influences the formation of pedagogical self-efficiency; moreover, such factors of the future teachers' pedagogical self-consciousness as self-control, self-criticism, self-improvement and self-education are considered. The characteristic of the component structure of the future teachers' professional self-efficiency (reflexive, cognitive and activity-centered, personal components) is given. The reflexive component includes the future teachers' awareness of the importance of their own self-efficiency in solving certain pedagogical tasks, self-analysis and self-assessment of their proficiency / competence level. The cognitive and activity-centered component covers their awareness in the chosen specialty, the availability of the necessary knowledge and skills for a successful professional activity. The personal component includes confidence in their abilities to implement productive educational activities in the cognitive and interpersonal fields, organization skills, the ability to self-regulation, self-reinforcement. The forms and methods of forming the studied construct are presented: the use of an elective course within the pedagogical workshop, its theoretical (lecture) and practical parts (discussion, round table discussions, disputes, gaming technologies and exercises aimed at the development of independence, confidence, etc.), independent work (keeping a reflexive diary, relaxation exercises, self-regulation, auto-suggestion, etc.). The importance of professional self-efficiency to achieve the productivity of pedagogical activities as well as the future teachers' success in moving towards the pedagogical ideal is revealed.

Keywords: self-efficiency, professional self-efficiency, teacher's professional activity, pedagogical self-consciousness, future teacher.

References

- Bandura, A. (2000). *Teoriya sotsial'nogo naucheniya [Theory of social learning]*. SPb.: Yevraaziya [in Russian].
- Gaydar, M.I. (2008). *Razvitiye lichnostnoy samoeffektivnosti studentov-psikhologov na etape vuzovskogo obucheniya [The development of personal self-efficacy of psychology students at the stage of university education]*. Voronezh, «Pedagogicheskaya psikhologiya» [in Russian].
- Kremen', V.H. (2008). *Entsyklopediya osvity [Encyclopedia of Education]*. Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukrainian].
- Kremeshna, T.I. (2010). *Pedahohichna samoefektyvnist': shlyakh dlya uspishnoho vykladannya [Pedagogical self-efficacy: the path to successful teaching]*. Uman': «Sochins'ky» [in Ukrainian].

³ Doctor in Pedagogic Sciences, Professor of Music and Instrumental Training Department at State Institution «South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky»

Lefransua, G. (2003). *Prikladnaya pedagogicheskaya psikhologiya* [Applied Educational Psychology]. SPb.: PRAYM-YEVROZNAK [in Russian].

Vovk, O.M. (2010). Samoefektyvnist': sutnist', struktura ta osoblyvosti rozvytku v student-s'komu vitsi [Self-efficacy: the essence, structure and peculiarities of development in a student's age]. *Visnyk psykholohiyi i sotsial'noyi pedahohiky – Bulletin of Psychology and Social Pedagogy*, 3. – K., [in Ukrainian].

Sobkin, V. & Fomichenko, A.S. (2017). Samoeffektivnost' uchitelya i uchebnaya deyatelnost' uchashchikhsya [Teacher self-efficacy and student learning activities]. *Chelovek i obrazovaniye*, № 4 [in Russian].

Meshcheryakov, B.G. & Zinchenko, V.P. (2007). *Sovremennyy psikhologicheskiy slovar'* [Modern psychological dictionary]. M.: AST; SPb.: PRAYM-YEVROZNAK [in Russian].

Bandura, A. (1997). *Self-efficacy: The exercise of control*. New York: W. H. Freeman and Company [in English].

Accepted: March 11, 2019

